

MOPOROFESARA MANDLA MAKHANYA
MOGOKGO LE MOTLATSAMOTŠHANSELARA: YUNIBESITI YA
AFORIKABORWA
KAMOGELO: SAMITI YA MOGOKGO
KOPANO YA DITLHOPHA
14 PHATWE 2020

- Batsamaisatiro, Moporofesara Makoe le Moporofesara Letseka
- Moporofesara Ndlovu le badiramongo ba botsamaisi jwa Khuduthamaga le jo bo Atolositsweng

Ke lo amogela lotlhe ka diatla tsoopedi. Go monate tota go boa ke buisana le lona le mororo e le ka fa tlase ga maemo a a sa tlwaelegang gotlhelele. Ga jaana o ka nagana gore mokgwa o wa go dira dilo o nna “maemotlwaelo a rona a mašwa”, mme fela go nna go ntse go re gakgamatsa tota go akanya gore matshelo a rona a fetogile go le kana kang fa e sale go tloga ka Mopitlwe monongwaga, le gore bontsi jwa rona bo tlwaetse se ka bonako go le kana kang.

Ke dumela gore ke bokgoni jo jwa go tlwaela – ka dinako tse dingwe ka ditsela tse di botlhokwa tota – jo bo netefaditseng go tswelela go nna teng ga rona jaaka ditshedi, mme jalo le bokgoni jwa rona jwa go ithuta, go dirisa thuto eo, le go atlega mo nakong e tlang. Ba ba sa kgonang go

dira jalo ba paletswe ke go wetsa tiro ya bone ka katlego mme go ka se tihole go gopolwa sepesepe ka bone.

E ke thuto e re e ithutang mo Unisa ga jaana - mo “nakong ya mmatota e ditiragalo di diregang mo go yone” jaaka go tlhola go buiwa. Mme ga go reye gore se ga se ise se tsamaye se diragalele Unisa mo nakong e e fetileng. Tota ke kaile gangwe le gape gore botshelo jo boleele le katlego ya Unisa di nnile ka ntlha ya bokgoni jwa yone jwa go fenya le go tlwaela maemo a a fetogileng a naga ya rona e iphitlhelang mo go one. Yunibesiti e e nnile teng sebaka se se ka nnang dingwaga di le 150, mme seo ke phitlhelelo e e gaisang, mme ga go re sepe gore motho mongwe o e bona jang.

Mme fela badiramongo, botshelo jo boleele jwa Unisa, le dingwaga tse di ka nnang 71 tsa yone jaaka motlamedi o o ikemiseditseng wa thuto ya boleng le e go ithutiwang motho a le kgakala , , di ka se tsewe e le tse di tlhodilweng fela ke bokgoni jwa yone jwa go tlwaela. Go na le dipharologantsho tse tharo tsa tlaleletso tse di bontshang bokgoni, tse di netefaditseng gore Unisa e nna e ntse e le setheo se se itlhomileng kwa pele mo kontinenteng sa ODeL. Tsone ke go tlhaloganya thomo le maikaelelo a rona le boleng jo bogolo le seabe se re nang le sone mo

setšhabeng; bokgoni le botlhale jwa badiri ba ba tlhaloganyang le go tlotla thomo ya rona le ba ba itlamileng go dira sengwe le sengwe se se tlhokegang go tlamela baithuti ba rona ka maitemogelo a go ithuta ka moo go kgonegang ka teng; le ponelopele e e lepalepaneng le ditlhokego tsa thuto le dikeletso tsa tlhabololo le tokafatso ya batho ba rona – mo maemong a bosetšhaba le mo kontinenteng. Ke rata go tshwaela go se kae ka nngwe le nngwe ya dintlha tseno mo maemong a Unisa e iphitlhelang mo go one ga jaana.

Sa ntlha, re tshwanetse go botsa gore re tswelela go dira sentle jang fa go tla mo go lemogeng le go tlhaloganya ka botlalo thomo le maikaelelo a rona. Re yunibesiti ya ODeL e e itsisitsweng semolao, e e itlamileng go dira tiro ya yone ka manontlhotlho, e e laoletsweng le go abelwa matlole, mme re na le Melao ya rona. Le fa go ntse jalo, o lemoga gore batho bangwe ba ka tswa ba sa tlhaloganye gore se se raya eng, e bile ba bangwe ba ka tswa ba nagana gore tota ga go re sepe gore se raya eng. Nte ke go bolelele gore mo lebakeng la rona, go na le karolo e nngwe ya gore re bomang e re tlhokang go nna kelotlhoko ka yone, mme yone ke ya go nna yunibesiti e e *akaretsang baithuti ba mefutafuta e e farologaneng*, mme re tlhoka go ipotsa gore a mme ruri re tshwanelega go nna yone. Ke utlwile ka ga yunibesiti e nngwe e e tlaa nnang tlhokaina

e e simolotseng ka kitso e feletseng go tlogela karolo e ya maikaelelo a yone mme motho o solofela gore ga go na sepe se se phoso ka seo, mme fela ke lemoga gore ka nako nngwe mo isagong go tla ba bakela mathata ka ntlha ya gore re ka se ikgatholose pharologantsho eno.

Badiramongo, lotlhe lo a itse ka kitsiso ya sešweng ya Setlhophatiro sa ga Tona se se tshwanetseng go sekaseka Unisa mo dintlheng di le mmalwa tse di itsisitsweng phatlalatsa. Gareng ga tsone ke se Tona o se kaileng jaaka “phetogo ya maikaelelo” ka ntlha ya koketsego e e bonalang ya palo ya baithuti ba bašwa ba NSFAS e ba tlamelang ka thuso ya madi. Jaaka re itse rotlhe, palo e jaanong ke bokana ka 170 000. Ga nkitla ke tsenelela mo ntlheng ya gore ke eng se e ka tswang e le matshwenyegomagolo a ga Tona, gone ga ke batle go fopholetsa. Bogolo ke tlaa tlogela morero ono gore go buisanwe ka one semmuso le MTT fa nako e letla.

Se *tota* ke batlang gore re buisane ka sone ke mangwe a matshwenyego a a tthagisitsweng ke Tona, go tewa, dielo tsa rona tse di kwa tlase thata tsa katlego le tthagiso. E ke karolo e e ka se ganediweng. Rotlhe re a itse gore se se baka matshosetsi a magolo mo go tsweleng go nna teng ga rona mme go tshwanetse ga samaganwa le sone fa e le gore re solofela

go tswela go nna le Yunibesiti ya rona. Ke buile gangwe le gape ka ditlamorago tsa seemo se gonne se ama ketleetso ya rona ka mokgwa o o sa siamang. Go palelwa ke go samagana le sone go ka nna kotsi tota mo go rona. Nka nna ka kopa badiramongo ba rona go tswa mo lekaleng la Ditšhelete go dira palelo ya ka bonako ya dipalo le go le bolelela ditlamorago tse di sa siamang tsa go palelwa ga rona mo karolong e malebana le tsa ditšhelete. Ka jalo le na le boikarabelo jwa go netefatsa gore le dira tiro ya lona ka natla le ka mafolofolo, gongwe le gongwe moo le beilweng teng mo maemotirong a a farologaneng mo Yunibesiting, gore go tle go nne le tokafalo mo karolong e.

Matshwenyego a mangwe a a tlhagisitsweng ke Tona ke ntlha ya gore go a bonala gore ga re na thulaganyo ya thekenoloji e e maleba mo nakong ya ga jaana le e e kgonang go samagana le dipalo tsa rona. Ke moo kakanyo ya ga Tona ya setheo se “segolo thata moo se ka se palelweng” e tswang mo teng. Ke tsaya gore se se raya gore bogolo jwa rona bo tshwanetse go tsamaisana le dithekenoloji tse di maleba gore re kgone go dira ka tsela e e nonofileng le kwa ntle ga dikgoreletsi dipe. Re ka dumela rotlhe ka bongwe fela jwa pelo gore ka thulaganyo e e gona ga jaana ga re na isago; ke sone se go nang le peeletso e e tswelletseng e e re lebisang mo go fetoleleng mo ODeL. Re a itse gore se re neng re

solofetse gore se direge mo dingwageng tse tharo go ya go tse tlhano tse di latelang se ka se tlhole se leta fa go lebelelwa dikgwetlho tse re lebaneng natso tse di tlhagisiwang ke COVID-19, segolo bogolo fa e sa le go tloga ka Mopitlwe monongwaga.

Leroborobo la COVID-19 le tlišitse phetogo e nngwe e e tshwanetseng go tsewa tsia, segolo bogolo fa go tla mo sekaong sa rona sa kgwebo. Fa e sa le go tloga ka paka ya thibelonakwana ya gore batho ba se tswele kwa ntle re ntse re semeletse gore re tsene mo thulaganyong ya inthanete gotlhelele mme re tswelela ka katlego. Se se raya diphetogo dingwe mo mekgweng e re dirang dilo ka yone mme gape le mo megopolong le dikakanyo tsa rona, le tsa baithuti ba rona. A seno se akareditswe mo Togamaanong ya rona ya 2030 le APP mme, fa e le gore go ntse jalo, go le kana kang? Ke eng se se tlhokang go dirwa mo samiting e go samagana le seo?

Sa bobedi, badiramongo, ke umakile bokgoni le botlhale jwa badiri ba ba tlhaloganyang le go tlotla thomo ya rona mme re itlamile go dira ka gotlhe go tlamela baithuti ba rona ka maitemogelo a go ithuta a a gaisang ka moo go kgonegang ka teng. E le ruri ke kgathilwe thata ke selekano sa maitlamo a a bontshintsweng ke bontsi jwa badiri ba rona mo

lebakeng le, segolo bogolo fa e sa le go tloga ka paka ya thibelonakwana ya batho gore ba se tswele kwa ntle. Se ga se a nna tlwaelo e e bonolo mme re tswelela go samagana le dikgoreletsi tse re kopanang natso – tse e ka nnang tsa letsatsi le letsatsi. Le fa go ntse jalo, tota le fa ke kaile maitlamo ao badirimmogo, re tlhoka go lepalepanya seo le yunibesiti e ntšhwa e e dirang dilo sešwa ka ntlha ya dikgoreletsi tse re di itemogetseng fa e sa le go tloga ka 2015, le se re tlaa tlhokang go se dira malebana le tshegetso e re e neelang badirimmogo ba rona le baithuti ba rona ka bobedi. Ke bua fano, sekai, ka mefuta e e farologaneng ya tlhaeletsano, ka kitso le kamogelo e e tseneletseng go ya ka maemo a yunibesiti ya rona le moo e leng teng mo lephateng, mo kontinenteng le mo lefatsheng, le ka phetolo ya mogopolo le dikakanyo e e tlhokang go direga malebana le go nna karolo ya setheo seo se se lebegang se le sešwa le go itlama mo leetong. Ke dumela gore re ka dira seo, mme fela ke belaela gore go tlaa solofelwa go le gontsi mo go lona mo dikgweding le dingwaga tse di tlang fa re iphitlhela mo gare ga sengwe sa dikgoreletsi tse dikgolo thata tsa lefatshe lotlhe, tsa bosetšhaba le tsa lephata ka nako e e ka se lebalesegeng, le tse di maswe go gaisa fa e sa le go tloga ka kwelotlase ya ikonomi ya 2008. Yunibesiti ya rona e tlaa nna gaufi le paka ya go akanya sentle le go nna le boitshepo mo kitsong ya maikemisetso a yone.

Sa boraro le sa bofelo, badiramongo, ke umakile gore Unisa e na le ponelopele e e tsamaelanang le ditlhokego tsa thuto le dikeletso tsa tlhabololo le tokafatso tsa batho ba rona – mo maemong a bosetšhaba le mo kontinenteng. Le fa go ntse jalo, go tsamaelana goo go tlhoka kitso e ke sa tswang go e umaka ya setheo le ya go se tlhalosa go ya ka maemo a sone, tse di dirisiwang jalo mo go tllhameng ditogamaano tse di nang le kitso ka botlalo go ya ka megopolo e e rileng kgotsa tiori. Kitso eo – e le fa go ntse jalo e akaretsang go tlhalogangwa mo go tseneletseng ga letlhomeso la rona la taolo, tsamaiso le kobamelo ya melawana e e maleba, e tla tlamela ka letlhomeso le le utlwalang fa go tla mo dikaeding tse di tshitshinyang maitsholo a baeteledipele mo setheong, maano a setheo a go dira tiro ka katlego, tlhaloso ya rona ya mokgwa wa go ruta le go ithuta le togamaano ya rona. Fa e le gore karolwana epe ya dikarolwana tseo ga e dirisane sentle kgotsa e ganetsana le tshekatsheko ya rona ya go aroganya dilo go ya ka ditlhopha le mefuta ya tsone, re tlaa kopana le dikgwetlho tse dikgolo mo tseleng. Go tlhalosa se ka tsela e bonolo, itse le go tlhaloganya maemo a gago, le bokgoni jwa gago. Dikakanyo ke tsone tse gantsi di re tlhotlheletsang le tse di re neelang kgatlhegelo ya se re se dirang, mme fela dikakanyo tseo di tshwanetse go tshwana le maikarabelo a rona a re a romilweng.

Badirammogo, ditlamelo tsa rona di mo tlase ga kgatelelo e kgolo. Ga jaana le ka mokgwa o o iseng o tsamaye o direge mo nakong e e fetileng, tlhokomelo ya rona ya Yunibesiti eno le ditlamelo tsa yone e tshwanetse go nna ya maemo a a kwa godimo thata mme e le boikanyego, mme di tsamaisiwe le go laolwa ka dikakanyetso tse di se nang diphoso le tse di nonofileng tse di sa lebeleleng fela nako ya ga jaana, mme e le go ya kwa isagong e bana ba rona le ditlogolo tsa rona ba tla e jang boswa.

Kwa bokhutlong, badirammogo, ke lemoga gore lenaneo la rona le tlaa akaretsa dikarolwana tsotlhe tse ke buileng ka tsone. Tota, maikaelelo a samiti e ke go simolola go dirisa sentle dikwalo tse re ntseng re samagane le tsone sebaka sa dikgwedi di le mmalwa jaanong. Ka jalo, ke kopa gore re nneng le seabe ka go akanya ka kelotlhoko mme re tsepamisitse maikutlo mo kgoreletsegong e rotlhe re e itemogelang ga jaana, le gore se se raya eng mo go rona jaaka yunibesiti, badiri, baithuti le baamegi fa re gatela kwa pele. E ke tiro e e masisi mme re tshwanetse go nna le tswelelopele. Ke maikarabelo a rona a re a tlhakanetseng go netefatsa gore sethlopha se sa baeteledipele se netefatsa gore go nna le bokgoni jwa go tswelela pele le go atlega ga Yunibesiti ya rona, mme e seng kwelotlase ya yone.

Ke a leboga.